

KOYUNLARDA KIZGINLIĞIN KONTROL ALTINA ALINMASI

Çeviren: Faruk İmeryüz (*)

Son yıllarda koyunlarda kızgınlığın kontrolünde önemli gelişmeler olmuştur. Kızgınlığın kontrol altına alınmasında üç ana konu vardır.

I- Sürünün büyük bölümünde kızgınlığı aynı zamanda temin etmek suretiyle kuzulama mevsimini kısaltmak. Bu tatbikat kuzulama esnasındaki işçilik giderlerini azaltır.

II- Normal kuruda kalma periyodlarında kızgınlık sağlayarak kuzulama mevsimini çoğaltmak veya kuzunun iyi besleneceği zamanı ayarlamak.

III- Kuzulama oranını çoğaltmak.

Koyun ırkları arasında kuruda kalma periyodu farklıdır. Bu özelliklerine göre İngilteredeki bazı koyun ırkları şöyle sınıflandırılabilir.

Rambouillet	Yılın her zamanında tohumlanabilen
Merino	veya kuruda kalma zamanı çok kısa
Dorset	olan ırklar.

Southdown, Cheviot	Kuruda kalma müddeti çok olan,
Shropshire	sıfat müddeti kısa olan ırklar.
	Kızgınlık Eylülde başlar.

Suffolk, Hampshire,	Sıfat mevsimi orta uzunlukta
Columbia, Corriedale,	olan ırklar. Kızgınlık Temmuz
Farghe, Dorset ince	sonu ve Ağustosta başlar.
yapağılı ırk melezleri	

Kızgınlığın şekillenmesine etkiyen bir çok faktörler vardır. Bu şartların değiştirilmesiyle kızgınlık kontrol altına alınabilir.

(*) Dr., Şenlikköy Yapağı Laboratuvarı Florya/İstanbul

Işık

Tohumlama mevsiminde ışığın etkisi görülmektedir. Kuruda bulunma döneminde ışığın karanlığa oranının yüksek olmasına karşılık sıfat mevsiminin başlangıcında bu oran azalır. Ekvatora yakın bölgelerde yaşayan hayvanların tohumlama mevsimleri İngilterede yaşayanlara kıyasla daha az kısıtlıdır.

Başarı sağlamak kolay olmamakla beraber Işık/Karanlık oranı değişikliği ile kızgınlık mevsimi değiştirilebilir. İnce yapağılı koyunların ışık periyodu değişikliklerine uydukları kesin olarak gösterilmemiştir.

Mevsim

Mevsim farklarına ilişkin olarak ısı kızgınlığının başlamasına tesir edebilir. Deneysel olarak; serinde bulundurulmuş koyunlarda bulundurulmayanlara nazaran sıfat mevsiminin daha erken başladığı gösterilmiştir. Kızgınlığın başlamasını tembih etmede koyunları serinletmenin pratikte çeşitli metodları vardır. Örneğin, koyunları yalnız gece otlatmak ve gündüzleri gölgeliklerde bulundurmak bu konuda bir uygulama şeklidir. Kayalık ve dağlık bölgelerde koyunları kırkıma tabi tutmak da serinletici olur, fakat diğer bölgelerde bu tatbikat beden ısısını yükseltebilir. Sıcak iklimlerde yapağı aşırı sıcaklığa karşı koruyucudur. Isının, doğumda kuzu büyüklüğüne de etkisi görülmektedir. Analarının rahminde sıcak aylarda taşınan sonbahar kuzuların doğum ağırlığı, ilkbahar kuzularından önemli olarak daha küçüktür. Mevsimler doğan kuzu adedi üzerine de etkiyebilirler. Ovulasyon nisbeti sonbaharda en yüksek, ilkbaharda en düşüktür. Ekim-Kasım aylarında zirveye çıkar, Aralık'tan itibaren tedricen düşer. Sıfatı takiben ilk günlerdeki aşırı sıcaklık yumurta verimliliğinin kaybına sebep olabilir.

Mevsimlerin ısı koçlar üzerine de etkir. Bir çok koçlar yaz aylarında normal olarak infertil periyodda bulunurlar. Bu bakımdan koçlarda fertilitate testleri yapılmalıdır. Yüksek ısı karşısında fertilitate ve istek durumları koçlarda fertler arasında büyük değişiklik-

ler göstermektedir.

Koçla Beraber Bulunma

Sıfat sezonuna geçişte koyunlar koçlarla beraber bulundurulur, ekseriya 5-6 gün sonrada ovulasyon başlar, fakat bu zamanda çoğunlukla kızgınlık görülmez. Normal olarak kızgınlık ve ovulasyon bir siklus sonra şekillenir. Koyunlara enenmiş koçların katılması, hem kızgınlığın uygun zamanda başlamasına hem de grup halinde sıfatların yapılmasını sağlayabilir. Enenmiş koçlar sıfat sezonu başlangıcında pek çok koyunun kızgınlık göstermesini ve kısa sürede daha verimli sıfat almalarına olanak sağlar, etkileri kuzulama ve ovulasyon nisbetini yükseltmek şeklinde görülmez.

Beslenme ve Sağım

Sağım ve yetersiz beslenme kızgınlığa ters yönde etkir. Beslenme ovulasyon nisbetine de tesir eder. Hemen sıfattan önce gıda alışıını artırarak koyuna ağırlık kazandırılması (Flushing) pratik olarak gebelik nisbetini yükseltir.

Koyunun Yaşı

Dişi kuzular ve bir yaşlı dişi toklular normal sıfat mevsimi süresinde kızgınlık göstermeyebilirler. Sıfat sezonunda genç koyunlarda kızgınlık siklusunun başlaması normal olarak yaşlı koyunlardan daha geç olur. New Zelanda'da Romney koyunlar üzerinde yapılan araştırmalar: kuzu iken kızgınlık gösterenlerin, göstermeyenlere kıyasla, hayat süresinde daha yüksek kuzulama oranına eriştiklerini ortaya koymuştur. Bu durum diğer ırklar içinde tesbit edilebilirse seleksiyon kriteri olarak kullanılabilir.

Hormon Kullanılması

Koyunlarda kızgınlığın ve ovulasyonun kontrol altına alınması bir dereceye kadar ışıklandırma düzeni, hararet, yemleme şartları ve kastre edilmiş koç katımı ile mümkün görülmektedir. Sevk-i idare yönünden bahsedilen bu hususlar hormon kullanılmasıyla birleştiril-

diğinde kızgınlığın kontrol altına alınmasında daha etkili sonuçlar sağlanır.

Koyunlarda kızgınlığın kontrol edilmesinde en faydalı ve uygun netice pek çok çalışmalarda kullanılan Progesteron ve Gebe Kısırak Serumu (PMS) den alınmıştır. Progesteron kızgınlığın görülmesi, PMS de ovulasyon ve kızgınlığın harekete geçirilip canlandırılması için tatbik edilir.

Koyunlarda kızgınlık siklusu normal olarak 16 1/2 gün olup 14/19 gün arasında değişir. 30-36 saat devam eder. Ovulasyon kızgınlık periyodunun sonlarına doğru şekillenir. Kızgınlığın beraber görülmesini en üst seviyede temin edebilmek için progesteronu 12-14 gün tatbik etmek lüzumludur.

Progesteronu uygulama metodları:

- 1- Vajinal Metod
- 2- Yemleme Metodu
- 3- İmplantasyon Metodu'dur.

Vajinal metod: Arzu edilen sıfat zamanından tahminen 17-34 gün önce kullanılacak progesteronlu; süngerler vajen içine sokulur ve 12-14 gün sonra çıkartılır. Bu süngerlerin vajinaya konulup çıkartılması çok basit olup süratle yapılabilir. İlâve yemleme istemez. Bazı enfeksiyonlar görülebilirse de gebeliğe etkisi çok azdır. Halihazır fiyatı bir sünger 0.78 dolar.

Yemleme Metodu: Progesteron 12-14 gün süreyle günlük yem ile karıştırılarak verilir. Herbir koyunun yeterli miktar progesteron alabilmesi için yemleme küçük gruplara ayrılarak yapılmalı ve her baş hayvana kâfi miktar yem hesap edilmelidir. Bu işçilik ve yem tüketimini yükseltir, fakat flushing etkisi sağlar. Ticarette paletlenmiş yemler içinde verilen progesteronun fiyatı 14 günlük yemleme periyodunda her koyun için 1.30 dolardır.

İmplantasyon Metodu: Progesteron implantasyonları başarı ile kullanılmaktadır. İmplantasyon normal olarak ön koltuk deri altına yapılır ve 14 gün sonra çı-

karılır.Bu tatbikat süratle yapılabilir,ilâve yemleme gerektirmez,vajinal enfeksiyonlar görülmez.Progestronun koyunlara bir örnek verilmesi bakımından en başarılı metoddur.İmplantlar ticarete satışa henüz çıkarılmadığından fiatı belli değildir.

Gebe Kısrak Serumı:İmplant edilen progesteron çıkarıldıktan veya ağız yoluyla progesteron tatbik edildikten sonra PMS enjekte edilebilir.Firmalar 250 ünit PMS tavsiye ederler, bir doz fiatı 0.60 dolardır. Bir çok araştırmalar ise 400-500 ünit PMS'den daha iyi sonuç alındığını göstermiştir,bu halde doz fiatı 0.90 -1.11 dolardır.Üç enjeksiyondan fazla PMS kullanılmamalıdır. Fakat tekrar edilen enjeksiyonların bağışıklık vereceği konusunda gözlemler vardır.

Sıfat Zamanı:Progesteron tatbikatının sona ermesini takiben görülecek ilk kızgınlığın fertilitate oranı, ikinci kızgınlıktan daha düşüktür. Bu bakımdan progesteron tatbikatını takiben 2.ci kızgınlıkta tohumlama tavsiye edilmektedir. Kuzulamayı artırmada veya kuru mevsimde kızgınlık elde etmede zaman önemlidir. Bir çok yetiştiriciler koyunların ilk kızgınlıkta %50 -70 nisbetinde, ikinci kızgınlıkta da geri kalanların gebe kalacaklarını bildirmişlerdir. Bazı şartlarda progesteron tatbikatından sonra 1.ci PMS enjeksiyonu ve 15-17 gün sonrada 2.ci PMS enjeksiyonu yapılması pratik olarak tavsiye edilebilir. Bu uygulama şekli her nekadarda masrafı yükseltirseye özel amaçlı yetiştirmeler için yararlı olur.

Koçlar Üzerine Etkisi: Sıfat kondisyonu kuvvetli olan koçlar 3-4 günlük sürede 30-40 koyun tohumlayabilmektedirler. Koçlar arasında büyük farklılıklar olup yakından izlemek gereklidir. Bir kısım koçlar kızgınlık gösteren bütün koyunlara sıfat yaptıktan sonra tekrar aynı miktar koyuna sıfat yapacak gücü gösterebilirler.Bazı çalışmalar bu tip koçları gerektirir.Wyoming üniversitesinde böyle bir program içinde koçlar 3-4 sene başarı ile kullanılmış ancak dördüncü seneden sonra kuvvetten düşmüşlerdir.

Kızgınlığın Kontrol Altına Alınmasının

Avantajları

- 1- Kuzulama mevsimi değiştirilebilir.
- 2- İşçilik ve yem daha iyi kullanılabilir.
- 3- Daha fazla bir örnek kuzu üretimi sağlanabilir.
- 4- Yılda birden fazla kuzu üretimi elde edilebilir.
- 5- Kuzulama nisbeti yükseltilebilir.

Dezavantajları

- 1- Mera yetiştiriciliğinde tüm kuzular elverişli olmayan hava şartları esnasında doğabilirler.
- 2- Daha fazla kuzu bölmeleri ve yem giderleri gerektirir.
- 3- Kısa süre için daha fazla koç gerektirir.

NOT: Normal yetiştirmeden daha çok sevk-i idare kabiliyeti gerektirdiğinden kızgınlığın kontrolü ve kuzulamayı artırma programları fakir yetiştirmeler için tavsiye edilmez.

